

ABSTRACT

MISSION AND CRITICISM OF THE PENTATEUCH

Criticism of the Pentateuch was looked at with scepticism by many during the nineteenth century in England. John William Colenso (1814—1883) was bishop of Natal and was of different opinion. His thorough investigation of the Pentateuch was sparked off by a question about the historical reliability of the Flood narrative. Colenso's results about the nature and growth of the Pentateuch were diametrically opposed to the existing views. He was accused of heresy and viewed as a destroyer of the Bible. Colenso defended himself but it was of no avail.

Tot vandag toe word Pentateugkritiek met groot agterdog bejeën. Dit sou dan die Skrifgesag aantas en die kerklike lewe bedreig. Ongeveer 'n honderd en dertig jaar gelede het daar 'n sendeling net buite Pietermaritzburg gewoon wat 'n totaal ander standpunt toegedaan was. Hy het baie oor die Pentateug geskryf en die belang daarvan in 'n kritiese studie vir die kerk en die sending probeer aantoon. Interessant is dat sy beskouinge die resultaat van sy sendingbediening was. Gewone huisbesoek, die prediking en veral die vertaling van die Bybel het sekere vrae oor die aard en die groei van die Pentateug ontlok wat hy ter wille van kerk en sending nie onbeantwoord kon laat nie. Die resultaat was 'n sewedelige werk oor die Pentateug wat oor 'n tydperk van byna twintig jaar ontstaan het. Sy resultate was ingrypend en het talle geskok. Hy het egter nie gemeen dat die swye daaroor bewaar moes word nie, want die kerk moes ter wille van sy boodskap aan die jongmense daarmee erns maak. Hierdie sendeling het geen spanning tussen sy Pentateugkritiek en sy werk as sendeling ervaar nie. Ongelukkig is die rug op hom gedraai en sterf hy op 20 Junie 1883 as 'n ontnugterde mens.

Hierdie man was John William Colenso (1814—1883). Ons fokus in hierdie artikel op hom as sendeling asook die aanloop tot die eerste volume oor die Pentateug, die storm wat dit ontketen het en die teologiese konteks waarbinne hy verstaan moet word.

1. 'n Brilljante wiskundige word sendeling

Van vroeg af het Anglikaanse biskoppe die Kaap op hulle pad na Indië aangedoen. Eers in 1847 het Robert Gray (1809—1872) as die eerste biskop hier aangeland. Op sy eerste verkenningstreks deur sy "gemeente" besef hy die verwaarlosing van die mense. Hy moes eers 'n afstand van 1400 kilometer aflê alvorens 'n Engelse kerk gevind is.¹⁾ In 1850 rig

hy dan 'n brief aan die Society for the Propagation of the Gospel waarin hy om meer werkers vra.

The time has, I believe, arrived when it becomes the duty of the Church in this Diocese to enter upon direct Mission work. Any longer delay on our part would, I think, be an evidence of unfaithfulness to the great trust committed to us ... there are circumstances which lead me to feel that we may not any longer, without sin, defer the attempt to found a Mission".²⁾

Gray ontvang mettertyd toestemming om sendingwerk in Grahamstad en Natal te begin. Met groot entoesiasme vertrek hy in 1853 na Engeland om 'n geskikte persoon vir Natal te vind. Kort voor lank bevind hy hom in die gemeente van Forncett waar Colenso predikant was. Colenso was 'n goeie keuse, want hy het 'n groot passie vir die sending gekoester. Vir baie jare het hy die twee maandblaai van die Society for the Propagation of the Gospel, *The Church in the Colonies* en *The Monthly Record*, redaksioneel behartig. Sy vrou se suster, Harriet, was met T E McDougall getroud wat later 'n biskop in Borneo geword het. Hulle werk het Colenso met groot belangstelling gevolg.³⁾

Colenso wou hom ook vir buitelandse sendingwerk beskikbaar stel, maar iets het hom weerhou: sy skuld. Vroeg in sy lewe het hy reeds armoede leer ken. Sy pa het die familie in skuld gedompel toe hy bankrot gespeel het en toe sy ma ook nog sterf, moes Colenso vir sy ander broers en susters sorg. Met groot gesukkel het hy aan Cambridge studeer en wiskunde-onderwyser geword. 'n Vuur het sy huis verwoes en hom oornag in nog groter skuld gedompel. Vir baie jare sou hierdie geweldige skuld las sy lewe versuur.⁴⁾ Dit sou sy huweliksdatum vir jare uitstel en groot persoonlike opofferings moes gemaak word. Maar Colenso was inderdaad 'n briljante wiskundige. Hierdie feit sou hom mettertyd ten goede sowel as ten kwade strek. Negatief is dit later aangewend om sy Pentateugkritiek as die resultaat van 'n wiskundige brein af te maak, maar dit het ook positiewe waarde gehad: dit het sy sendingbediening moontlik gemaak.

Colenso het sy skuld probeer verminder deur wiskundehandboeke te skryf. Hiervoor sou hy groot bekendheid verwerf en sy stempel op 'n hele paar geslagte se kinders afdruk. Ten spyte van sy harde werk kon Colenso skaars met die rente voorbly. Hierdie toedrag van sake het dus sy vooruitsigte op sendingwerk in die buiteland onmoontlik gemaak. Op 'n dag in 1853 het alles 'n onverwagte wending geneem. Die uitgewer van sy handboeke wou die publikasiereg daarvan bekom en bied 'n uitstekende bedrag aan. Colenso het dit net so aangewend om sy uitstaande skuld te betaal. En dit was net die tyd toe Gray hom versoek het om die pos in Natal te vul.⁵⁾

Op 20 Mei 1855 het die Jane Maurice na twee en sewentig dae op die oop see Durban bereik. Aan boord was nie net die Colensogesin nie, maar ook 'n hele aantal vrywilligers uit sy vorige gemeente wat hy

oorgehaal het om saam te kom. Hierdie sendinggeselskap sou hulle net buite Pietermaritzburg vestig. Bishopstowe, die woning van die Colensoesin en die sendingstasie, Ekukhanyeni, was op 'n stuk grond van 8 500 hektaar geleë.⁶⁾ Colenso het oor 'n buitengewone werkvermoë beskik en in die eerste sewe jaar is geweldig veel bereik.⁷⁾ Behalwe die geboue wat opgerig is, het hy ook 'n indringende studie van die taal gemaak asook die hele Nuwe Testament, dele van die Ou Testament en die Book of Common Prayer in Zoeloe vertaal. Daarbenewens het Zoeloe grammatikas en 'n Zoeloe woordeboek van 552 bladsye verskyn. Colenso word vandag nog vir hierdie pionierswerk geloof.⁸⁾

2. 'n Eenvoudige vraag en 'n sewedelige antwoord

Colenso se Pentateugbeskouing het tot bittere teenstand aanleiding gegee. As gevolg hiervan is hy van baie mense vervreem en sou hy uiteindelik eensaam sterf. Uiteraard is dat Colenso hierdie siening nie in 'n studeerkamer uitgedink en toe gepubliseer het nie. Dit het in die bediening ontstaan. Nog anders gestel: in die sendingsituasie en die daaglikse saamlees van die Skrif met swartes is Colenso se Pentateugkritiek gebore. Tydens die vertaling van die Pentateug moes hy die teks tot in die allerfynste besonderhede bestudeer. Voortdurend moes hy ook sy kennis met "intelligent natives" deel.⁹⁾ Vanweë sy taalkennis kon hy ook met die Zoeloes op 'n hoë vlak oor die teks en die probleme daaraan verbonde, kommunikeer. Mettertyd het hierdie mense vir Colenso 'n onontbeerlike skakel met die teks geword. Gesprekke met hulle het die Ou Testament op talle maniere opgehelder. Deur hulle oë het die Skrif geleef en kon hulle talle gebeure saam herleef. En die rede daarvoor het Colenso in die noue ooreenkoms tussen die swartman en oud Israel gesoek.

... therefore, compelled to discuss all the minutest details with intelligent natives, whose mode of life and habits, and even the nature of their country, so nearly correspond to those of the ancient Israelites, that the very same scenes are brought continually, as it were, before our eyes, and **visually realised in a practical point of view**, in a way in which an English student would scarcely think of looking at them.¹⁰⁾

Colenso vertel dat hy langamerhand met die probleme van die Pentateug te make gekry het. Volgens hom is hy ook vroeër daarmee gekonfronteer, maar kon dit gerieflikheidshalwe maklik van hom afskud. In die sending kon dit nie gebeur nie. Terwyl hy op 'n dag besig was om die sondvloed te behandel, het een van die swart medewerkers hom gevra of alles net so aanvaar kan word.

Is all that true? Do you really believe that all this happened thus -- that all the beasts, and birds, and creeping things, upon the earth, large and small, from hot countries and cold. came thus by pairs, and entered into the ark with Noah? And

did Noah gather food for them all, for the beasts and birds of prey, as well as the rest? My heart answered in the words of the Prophet, Shall a man speak lies in the Name of the Lord?'.¹¹⁾

Ter wille van die sending kon die vraag nie langer vermy word nie. Vir die konsekwensies van die ondersoek kon hy ook nie meer langer wegstroom nie.¹²⁾ Van 'n vriend in Engeland is die boeke van Ewald, *Geschiede des Volkes Israel*, (7 volumes) en Kurtz, *History of the Old Testament*, (3 volumes) gekry. Laasgenoemde het die tradisionele siening in verband met die Mosaïese ontstaan en die historiese akkuraatheid van die Pentateug verteenwoordig. Toe hy die boeke ontvang het, het hy onmiddellik met die konserwatiewe Kurtz begin. Mettertyd het hy ook De Wette en Bleek se inleidings tot die Ou Testament ontvang. Nog later is die werke van Hengstenberg en Kuenen tot sy bronmateriaal gevoeg. In Kurtz en Hengstenberg was hy diep teleurgesteld. Ten spyte hiervan het Colenso tog baie moeite met hulle sieninge gemaak. In sy sewedelige werk haal hy kort-kort die konserwatiewe standpunte van veral Kurtz en Hengstenberg volledig aan wat hy dan breedvoerig beantwoord. Daarmee wou hy die leser self laat kies tussen die beste verteenwoordigers van die konserwatiewe standpunt en sy eie.¹³⁾

3. Die voorspel tot die storm

Met buitengewone harde arbeid het Colenso hom aan die studie van die Pentateug gewy. Teen die middel van 1862 was hy in London met die manuskrip van die eerste volume oor die Pentateug. Hy was bewus van die ingrypende aard daarvan en dat 'n storm weldra hieroor sou losbars. Aan 'n vriend in Kaapstad skryf hy dan ook 'n paar weke voor die verskyning van die boek:

I have already heard the sound of the coming storm, and though, thank God, I am not afraid to meet it, yet I am not without human feelings, and can realise spiritually what I have experienced at times in a bodily sense, when I have stood upon a hill at Bishopstowe, and watched the rising of the black thunderstorm charged with destruction of me and mine.¹⁴⁾

In die geval van Colenso is die storm deur twee sake vererger: sy kommentaar op Romeine en 'n bundel artikels wat in Engeland verskyn het. In Desember 1861 het Colenso se Romeinekommentaar die lig gesien. Daarin vertoon hy baie sterk die invloed van Frederick Denison Maurice (1805—1872). Maurice was een van die belangrikste Engelse teoloë gedurende die Viktoriaanse tydperk.¹⁵⁾ Sy vader was 'n predikant, maar die gesin was onderling sterk oor allerlei teologiese sake verdeel. Dit het groot spanning meegebring wat Maurice diep getref het. Hierdie gebeure het hom aangespoor om na 'n grondslag te soek wat mense met uiteenlopende teologiese sieninge aan mekaar kan

vasknoop.¹⁶⁾ Maurice het toe die antwoord in die algemene vaderskap van God gevind. Volgens hom was die Vader in alle mense aanwesig en het alle menslike handeling sy teenwoordigheid weerspieël. God se liefde kon ook gesien word in die bande wat mense onderling bind.¹⁷⁾ Hierdie gesigspunte het Colenso veral op tweërlei maniere verder uitgewerk. Eerstens, was hy van oortuiging dat alle heidene reeds die verlossing van Christus deelagtig was. Dit was nie die sendeling se taak om hulle tot bekering te bring nie, maar om hulle die heil te laat geniet. Tweedens, die plaasvervangende lyding van Christus is ten gunste van die vleeswording onderbeklemtoon.¹⁸⁾

Colenso se kommentaar is deur 'n bundel artikels in *Essays and Review* voorafgegaan. Ses van die sewe skrywers was Anglikaanse ampsdraers en daarom was die beroering des te ingrypend. Onder andere is die volgende gesê: die gelowige het 'n reg om self oor sake soos Skrifgesag te besluit; die historiese waarde van die Bybel kan nie sondermeer aanvaar word nie; die betekenis van die profete is nie primêr in hulle getuienis oor Christus geleë nie; eksegete buig die Skrif om by hulle sieninge te pas; dogmas het die boodskap van die kerk baie benadeel; teologie word te kritiekloos beoefen. Die algemene reaksie hierteen was so sterk dat tugstappe teen van die skrywers onderneem is.¹⁹⁾

4. Onjuisthede in die Pentateug

Bogenoemde twee werke het die gety teen enige kritiese benadering gedraai. Colenso het dit ook aangevoel en gemeen hy sou nooit weer as biskop na Natal terugkeer nie. Sy diepe oortuiging dat die waarheid ten alle tye moet seëvier en dat hy geen ander taak het as om van die waarheid te getuig nie, het hom die moed gegee om te volhard.²⁰⁾

The truth is, that he (Colenso) considered every decision carefully before uttering it ... However, once convinced of the truth of a view, he would not be willing to concede any reformulation of that truth just for the sake of 'consensus' ... His faith in the truth and his honest adherence to his own views gave Colenso the courage to live through all that was to befall him for the next twenty years or so ... This sense of security was, however, not derived from intellectual conviction alone, but also — if not mainly — from his deep religious convictions about the Fatherhood of God.²¹⁾

Al was Colenso hoe oortuig van die waarheid, die eerste volume moes skokgolwe veroorsaak het. Skerp en indringend het hy op alle historiese onjuisthede gewys. Hieronder volg voorbeelde van sy werkswyse. (Ter wille van duidelikheid word by Colenso se maatindeling gebly.)

* Levitikus 8:1—4 vertel dat die hele gemeente van Israel voor die ingang van die tabernakel moes verskyn. Dit was nie 'n eenmalige gebeurtenis nie, maar moes dikwels plaasvind. Volgens Colenso se

berekeninge was dit onmoontlik. Hy het getrag om die aantal mense te bepaal en neem toe die verwysing na die 603 550 soldate in Numeri 2:32 as uitgangspunt. Die wydte van die tabernakel was 10 el of 18 voet en die lengte 30 el of 54 voet. Indien 'n staanruimte van twee voet vir elke persoon toegelaat was, kon net nege die vergadering bygewoon het. Indien al die soldate verder in rye van nege opgestel was, sou hulle 'n linie van 100 000 voet gevorm het — "in fact, nearly **twenty miles**!"²²⁾

- * Dit was ook onmoontlik om in die voorhof bymekaar te kom, want die lengte was 100 el of 180 voet lank en die breedte 50 el of 90 voet. Op sy tipiese manier sit Colenso sy berekeninge voort en die leser voel hom byna verlore in al die berekeninge:

And since the length of the Tabernacle, as above, was 54 feet, we have for the space left between the Tabernacle and the hangings of the Court, before and behind, 126 feet, that is 63 feet in front and 63 behind, or, perhaps, we may say, 84 feet in front and 42 feet behind ... Or, if we suppose them to fill the **whole width** of the Court, 90 feet ... still the whole body would extent to a distance of 6,706 yards, nearly **four miles**!"²³⁾

- * 'n Poging is ook aangewend om die totale aantal Israeliete wat uit Egipte getrek het, te bepaal. Op grond van Numeri 1:3 maak Colenso die afleiding dat die 603 550 soldate almal bo twintig jaar was. Verder aanvaar hy dat daar ook 600 000 vrouens bo twintig was; daarbenevens was daar ook 300 000 mans en 300 000 vrouens onder twintig; verder moes daar ook ten minste 200 000 bejaardes saamgetrek het. 'n Totaal van ongeveer 2 000 000 (twee miljoen) Israeliete het Egipte dus verlaat. So 'n groot aantal mense moes uiteraard groot kommunikasieprobleme geskep het. Dit was tog onmoontlik om almal gelyktydig toe te spreek. Colenso verwerp die moontlikheid van 'n hoorwonder aangesien dit teen die letterlike bedoeling van die teks indruis.²⁴⁾
- * Die Israeliete moes ook 'n geweldige groot gebied beset het. Indien 36 vierkante voet of 4 vierkante jaart woonruimte vir elke Israeliet gegun was, is die hele volk in 'n gebied van 8 000 000 vierkante jaart of 1652 akker saamgedruk. Ook in hierdie geval sou onoorkomelike probleme ontstaan het. Elke dag sou hout en water buite die kamp gehaal moes word. Waar sou dit in elke geval in die woestyn gevind kon word? Aangesien die kampgebied te alle tye rein en skoon moes wees (Deut. 23:14), sou alle vuilgoed en rommel elke dag buite die kamp gestort moes word. So 'n samedromming van twee miljoen mense in een gebied klink byna onmoontlik "and itself a very convincing proof for the unhistorical character of the whole narrative!"²⁵⁾
- * Melding word ook van tente gemaak (Eks. 16:16; Lev. 23:42,43). Indien tien persone in een tent gewoon het, was 200 000 vir die 2 000 000 nodig. Waar sou die volk hierdie groot aantal tente in die

hande gekry het? Verder kan ook oor die vervoer daarvan gewonder word. Volgens Eksodus 24:32 moes skottels deeg op hulle skouers geplaas word. Ander artikels is sekerlik ook op die skouers vervoer. Sommige het die moontlikheid van osse genoem, maar dan was ten minste 200 000 nodig. Dit is tog onmoontlik dat die Egiptenare die Israelitiese slawe sou toegelaat het om soveel osse aan te hou.²⁶⁾

- * Die indruk word ook gewek asof die Israeliete Egipte in slagordes verlaat het (Eks. 13:18). Ook dit klink onmoontlik: "It is, however, inconceivable that these down-trodden, oppressed people should have been allowed by Pharaoh to possess arms, so as to turn out at a moment's notice 600 000 armed men".²⁷⁾ Indien so 'n groot weermag wel bestaan het, sou Israel reeds lank vantevore teen hulle onderdrukkers gerebelleer het. Verder het Egiptiese soldate 'n afsonderlike groep gevorm en hulle sou nooit 'n afsonderlike leermag geduld of by hulle geleedere geïnkorporeer het nie. Nog 'n saak van kwelling was die manier waarop die 600 000 soldate uit Egipte gemarsjeer het. Indien hulle in 'n gelid van vyf gemarsjeer het en 'n meter tussen elkeen toegelaat is, sou hulle 'n linie van ongeveer 68 myl gevorm het. Dit word egter beklemtoon dat Israel Egipte vinnig verlaat het, maar dit kon onmoontlik gebeur het. 'n Baie lang tyd was nodig om die soldate op te stel en dan moes die res van die 2 000 000 ook nog versorg word.²⁸⁾
- * Die instelling van die paasfees het ook vir Colenso groot hoofbrekens besorg. Moses het die oudstes byeengeroep en oor die lam wat vir die paasfees gekies en geslag moes word, ingelig. Hulle moes toe weer die hele volk vertel. Soos uit die res van die verhaal blyk, was dit 'n uiters belangrike mededeling, want mense se lewens was op die spel. Dit was dus nodig dat alles in volle besonderhede aan elke afsonderlike familie oorgedra moes word. Volgens Colenso kon hierdie boodskap geensins in een dag aan die volk oorgedra word nie: "And how could the order, to keep the Passover, have been conveyed, with its minutest particulars, to **each individual household** in this vast community, in one day?"²⁹⁾
- * 'n Geweldige groot stuk weigrond was vir hierdie skape nodig. Colenso het dit probeer aantoon deur eers die totale aantal skape te bereken. Indien tien persone een lam verorber het, was 200 000 lammers waarskynlik vir die twee miljoen Israeliete voldoende; indien twintig persone een lam geëet het, was 100 000 nodig; indien die gemiddeld geneem word, sou 150 000 in alle behoeftes voorsien het. Volgens Eksodus 12:5 moes net jaaroud rammetjies gebruik word. Heel waarskynlik was daar 'n gelyke aantal ooie sodat die totale getal jaaroud lammers op 300 000 geskat kan word. Indien al die 150 000 jaaroud rammetjies vir die paasfees gedood is, kon dit groot voortplantingsprobleme veroorsaak het. Colenso het dus beweer dat daar eerder 400 000 jaaroud lammers (200 000 ramme en 200 000 ooie)

was. Op grond van skaapkenners se inligting het hy verder bereken dat die totale kudde vyfkeer meer as die jaaroud lammers moes wees. Die totale kudde moes dan op 2 000 000 gereken word. Indien vyf skape per akker toegelaat is, het Israel ongeveer 400 000 akker weiland benodig. Weer eens is dit ondenkbaar dat die Egiptenaars 400 000 akker of vyf en twintig vierkante myl weigrond aan die Israelitiese slawe beskikbaar sou stel.³⁰⁾

- * Colenso het nog verdere aspekte van die Pentateugverhaal ondersoek en telkens “the remarkable inconsistencies and contradictory statements” aangetoon.³¹⁾ Sy deeglike wiskundige berekeninge het die onmoontlikheid beklemtoon “of receiving any longer this story of the Exodus as literally and historically true”.³²⁾ Colenso was so van die korrektheid van sy berekeninge oortuig dat niks hom van stryk kon bring nie. Selfs as die getalle verkeerd geskryf is, verander dit niks wesenlik nie. Indien 60 000 in plaas van 600 000 gelees word, is daar nog 'n onbeheerbare groep van 200 000 tot 300 000 persone en die bovermelde probleme bly steeds van krag. Indien slegs 6 000 gelees moet word, is daar nog 'n totaal van 20 000 tot 30 000 mense wat steeds onoorkomelike probleme kan veroorsaak. Dit is egter onwaarskynlik dat die getal van 600 000 verkeerd is, want dit word telkens so herhaal.³³⁾ Hoe 'n mens nou ook al die getalle benader, Colenso wou met sy wiskundige analyses een saak bevestig: die Pentateug is histories onjuis.³⁴⁾
- * Ses ander werke sou nog volg waarin Colenso die aard en die groei van die Pentateug nader ondersoek. Op enkele aspekte van sy werk word gewys: talle redes is aangevoer waarom Moses nie die outeur van die Pentateug was nie en waarom dit laat sou ontstaan het³⁵⁾; die Elohis was die oudste bron en is heel waarskynlik deur Samuel of 'n tydgenoot geskryf³⁶⁾; die Jahwis het later enkele byvoeginge gemaak; hy onderskei ook later 'n tweede Elohis wat nie wesenlik van die Jahwis verskil nie³⁷⁾; Jeremia was heel waarskynlik die Deuteronomis en Deuteronomium die boek wat ten tye van Josia in die tempel ontdek is.³⁸⁾ Hierdie sieninge is tot met die laaste volume in 1879 verder uitgewerk. Belangstelling in die werke van Colenso het mettertyd getaan en die uitgewers het oor verdere publikasie getwyfel.

5. Die storm breek los

Colenso het dus die eerste van sy reeks oor die Pentateug met 'n boek oor allerlei onjuisthede laat verskyn. Die lesers wat hom deur middel van sy wiskunde-handboeke leer ken het, moes onmiddellik sy styl herken het. Met wiskundige presisie is onjuisthede en twyfelagtige getalle uitgewys. Op 29 Oktober 1862 het hierdie eerste volume toe verskyn. Voor hierdie datum het *The Record* al probeer om die werk verdag te maak, maar sonder veel sukses. Dit was egter uitstekende voor-

publikasiereklame, want die reaksie na verskyning was oorweldigend. Die boek was 'n blitsverkoper en binne ses dae is die eerste oplaag uitverkoop. Hierna het dit nog 'n paar herdrukke beleef en is tienduisende daarvan verkoop. Dit was een van die riskantste ondernemings van die uitgewer Longmans en weinig ander boeke het gedurende die Viktoriaanse era soveel reaksie ontlok.³⁹⁾

Uiteraard was daar 'n stortvloed van negatiewe kommentaar.⁴⁰⁾ Colenso en sy vrou het 'n besonderere moeilike tyd beleef. Vir Sarah Colenso was die kille houding van haar moeder pynlik. Sy skryf die volgende aan 'n vriendin:

Between my Mother and me there has arisen an invisible but impassable barrier, which I carefully refrain from touching as if it were red hot whilst I am with her, but when I left her, a great chill fell on me, though I had my Husband's arm. I feel a kind of resentment — 'not peace' indeed 'but a sword', a sword which cuts through all natural ties. I wondered whether I should, or rather whether I could ever become separated from my children by any creeds? Supposing they became Roman Catholic? Well then, would they excommunicate me? I would not be excommunicated.⁴¹⁾

Van verskillende kante moes Colenso die aanslag verduur, maar die breuk met Maurice het die swaarste getref. Vroeër is reeds op Colenso se groot waardering vir hom gewys. Nadat Maurice egter die eerste volume gelees het, het hy dit geheel en al verwerp. Hy het Colenso daarvan beskuldig dat hy gewone rekenkunde by die teologie wou inlyf. Verder het Colenso nie soos 'n teoloog nie, maar soos 'n wiskundige te werk gegaan wat foute soek en dit ook gekry het. Maurice het daarop aangedring dat Colenso sy pos neerlê.⁴²⁾

Colenso is ook gespot. Sy hele ondersoek het begin na aanleiding van die swart gemeentelid se kritiese vrae. Mense het toe gesê Colenso het na Natal gegaan om andere te bekeer en het uiteindelik self verander. Na aanleiding hiervan is die volgende gedigjie gemaak:

A bishop there was of Natal,
Who took a Zulu for a pal,
Said the Kafir 'Look 'ere,
Aint the Pentateuch queer?'
And converted the Lord of Natal

6. Twee maniere van verstaan

Elk van die sewe volumes is van 'n *Preface* voorsien. Hierin het Colenso telkens agteroorgebui om die besware van andere tegemoet te kom.⁴³⁾ Voortdurend het hy beklemtoon dat sy Pentateugkritiek nie die Skrifgesag aantas of enigsins die kerk of die geloof ondermyn nie.⁴⁴⁾ Ten spyte van al die verduidelikings het die kommunikasiegaping net groter geword. 'n Belangrike rede hiervoor is dat Colenso die werklikheid (asook die Skrif) op twee maniere verstaan het: empiries en geestelik.

Colenso is veral deur die denke van Samuel Taylor Coleridge (1772—1834) gevorm.⁴⁵⁾ Coleridge het 'n geweldige invloed op die Engelse denke van die negentiende eeu gehad. Hy het lank in Duitsland studeer en daar met die kritiese Bybelwetenskap te make gekry. Dit was sy oortuiging dat die Engelse kerk hiermee moes erns maak. Volgens hom het die Engelse te onkrities met die Skrif omgegaan. Byna al die gelowiges het nog die Bybel as 'n histories onfeilbare, ten volle geïnspireerde en gesaghebbende boek aanvaar.⁴⁶⁾ Hierdie enge Skrifbeskouing het die voordele van 'n kritiese ondersoek onmoontlik gemaak.⁴⁷⁾ Coleridge se sieninge was geensins as 'n aanval op die Skrif bedoel nie. Hy was 'n gelowige vir wie die geestelike tradisies van sy kerk veel beteken het.⁴⁸⁾ Onderliggend aan Coleridge se kritiese denke was die bekende onderskeiding tussen rede en verstaan.

Reason is the Power of Universal and necessary Convictions, the Source and Substance of Truths above Sense, and having their evidence in themselves ... reason is pre-eminently spiritual, and a spirit, even our spirit, through an effluence of the same grace by which we are privileged to say Our Father! ... On the other hand, the Judgements of the Understanding are binding only in relation to the objects of our Senses ...It is, as Leighton rightly defines it, 'the faculty judging according to sense'.⁴⁹⁾

Twee soorte kennis word dus onderskei: wetenskaplike kennis wat op die ervaring en die sintuie berus en 'n geestelike kennis wat meer intuïtief is. Albei is geldige vorme van wetenskaplike arbeid. Geloof kan nie empiries bewys word nie, maar is daarom nie minder “waar” of minder “wetenskaplik” nie.⁵⁰⁾ Geloof kan ook nie deur middel van empiriese bewyse bevestig of ontken word nie. Geestelike waarhede kan slegs geestelik verstaan en onafhanklik van die sintuie verkry word.⁵¹⁾

Coleridge het nuwe wêreld vir Colenso ontsluit.⁵²⁾ Ons moet die sewedelige werk oor die Pentateug baie meer vanuit Coleridge se onderskeiding verstaan. Die Bybel kon maar krities ondersoek word, want dit kon geensins die godsdiens of die geloof skade aandoen nie. Geloof berus eerder op die gevoelservaring as sintuiglike ervaring en is daarom teen alle (histories-) kritiese aanvalle gevrywaar. Al die onjuisthede wat in die eerste volume aangetoon is, is empiriese arbeid en het met verstaan (in die sin van Coleridge) te make. Geen empiriese of wiskundige bewysvoering kan daarom enige invloed op die rede (in Coleridge se sin) uitoefen nie. Beide is afsonderlike aktiwiteite en kan mekaar nie bewys of ontken nie. Die empiriese analise van die teks en die negatiewe resultate wat bereik is, kon tog onder geen omstandighede enige negatiewe oordeel oor die geloofsdimensie van die teks fel nie.

7. Slot

Colenso het oor besondere kwaliteite beskik, maar in die verloop van die geskiedenis is hy uiters negatief beoordeel. Daar is byvoorbeeld gesê: "... he had ... no equipment for tackling the critical problems of the Pentateuch".⁵³⁾ Oor hierdie en soortgelyke oordele sou veel gesê kon word, maar ek sluit met drie opmerkings:

- * Colenso se groot bydrae tot die Ou-Testamentiese wetenskap kan nie meer betwyfel word nie.⁵⁴⁾
- * Binne die Suid-Afrikaanse konteks het niemand na hom weer so wyd, indringend en breedvoerig met die Pentateug omgegaan nie.
- * Onder geen omstandighede wou hy die geloofswaarhede van die kerk aantas nie. Dit bly 'n tragedie dat Colenso en die kerk mekaar langs die pad verloor het.

NOTAS

1. S J Neill, *A history of Christian missions*, Middlesex 1966, 312,320; S J Neill, *Het anglicanisme*, Utrecht 1970, 289—290.
2. J J du Plessis, *A history of Christian missions in South Africa*, London 1911, 353—354.
3. W Rees, *Colenso letters from Natal*, Pietermaritzburg 1958, 33.
4. P Hinchliff, *John William Colenso*, London 1964, 29.
5. J Guy, *The heretic*, Johannesburg 1983, 33.
6. Rees, *a.w.*, 38—39.
7. Du Plessis, *a.w.*, 355—356; G B A Gerdener, *Recent developments in the South African mission field*, Kaapstad 1958, 71—73.
8. Guy, *a.w.*, 65.
9. J W Colenso, *The Pentateuch and book of Joshua critically examined*, Vol I. London 1862, vi, vii.
10. J J Colenso, *a.w.*, xx.
11. Colenso, *a.w.*, vii.
12. Colenso, *a.w.*, viii—ix.
13. Colenso, *a.w.*, xvi.
14. Rees, *a.w.*, 73.
15. O Chadwick, *The Victorian church*, Vol I. London 1971, 545—550.
16. A R Vidler, *The church in an age of revolution*, Middlesex 1974, 84.
17. B M Reardon, *Religious thought in the nineteenth century*, Cambridge 1966, 256; D L Edwards, *Leaders of the Church of England*, London 1971, 144—156.
18. Rees, *a.w.*, 68; Hinchliff, *a.w.*, 36—37; Guy, *a.w.*, 69—74.
19. O Chadwick, *The Victorian church*, Vol II. London 1972, 75—97.
20. Colenso, *a.w.*, ix, xix, xx.
21. F E Deist, "John William Colenso", *Old Testament Essays* 2 (1984), 100—102.
22. Colenso, *a.w.*, 23.
23. Colenso, *a.w.*, 34.
24. Colenso, *a.w.*, 35—37.
25. Colenso, *a.w.*, 9.
26. Colenso, *a.w.*, 45—47.
27. Colenso, *a.w.*, 48.

28. Colenso, *a.w.*, 49—53.
29. Colenso, *a.w.*, 55.
30. Colenso, *a.w.*, 54—60.
31. J W Colenso, *The Pentateuch and book of Joshua critically examined*, Vol II, London 1863, 163.
32. Colenso, *a.w.*, 1863, 169.
33. Colenso, *a.w.*, 1863, 163—164.
34. Colenso, *a.w.*, 1863, xix.
35. Colenso, *a.w.*, 1863, 198—216.
36. Colenso, *a.w.*, 1863, 175—229.
37. J W Colenso, *The Pentateuch and book of Joshua critically examined*, Vol V, London 1865, 58—68.
38. J W Colenso, *Lectures on the Pentateuch and the Moabite Stone*, London 1873, 143—181.
39. Rees, *a.w.*, 73.
40. Hinchliff, *a.w.*, 86—114; Chadwick, *a.w.*, 1972, 90—97; Guy, *a.w.*, 174—190.
41. Rees, *a.w.*, 77—78.
42. P Hinchliff, *The Anglican Church in South Africa*, London 1963, 64—68.
43. J W Colenso, *The Pentateuch and book Joshua critically examined*, Vol I, London 1871, xvi, xxi, xxiii.
44. J W Colenso, *The Pentateuch and book of Joshua critically examined*, Vol VII, London 1879, xix, xx.
45. A Flew, *A dictionary of philosophy*, London 1984, 66.
46. Vidler, *a.w.*, 81.
47. S Neill, *The interpretation of the New Testament*, London 1966, 3.
48. K Cooke, *Coleridge*, London 1979, 173—232.
49. Reardon, *a.w.*, 242—243.
50. Chadwick, *a.w.*, 1971, 529, 533.
51. Reardon, *a.w.*, 240.
52. Guy, *a.w.*, 21—30.
53. Chadwick, *a.w.*, 1972, 91.
54. Deist, *a.w.*, 109—115.